

Філософія права Філософсько-правові вчення у Західній Європі в епоху Середньовіччя

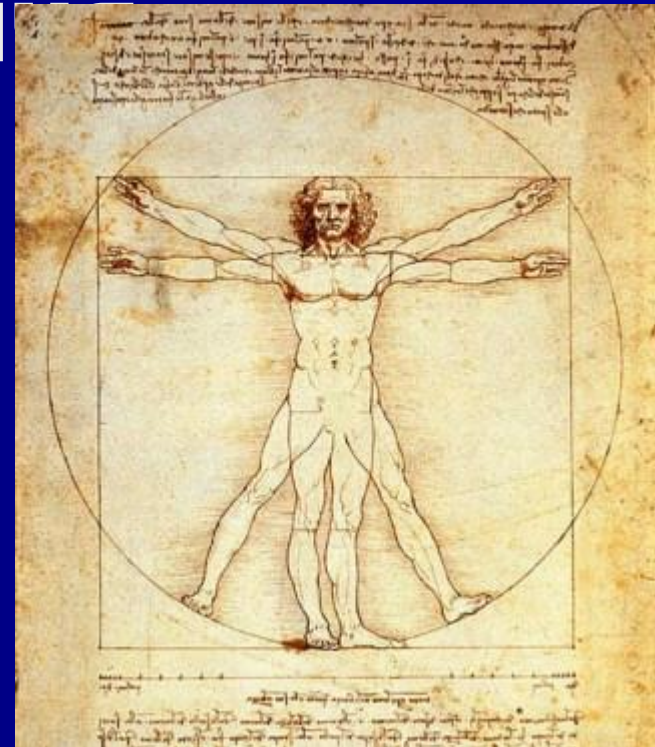
ЛьвДУВС.

Кафедра загально-правових
дисциплін

Інституту права

к.ю.н., доцент Тополевський Р.Б.

2021

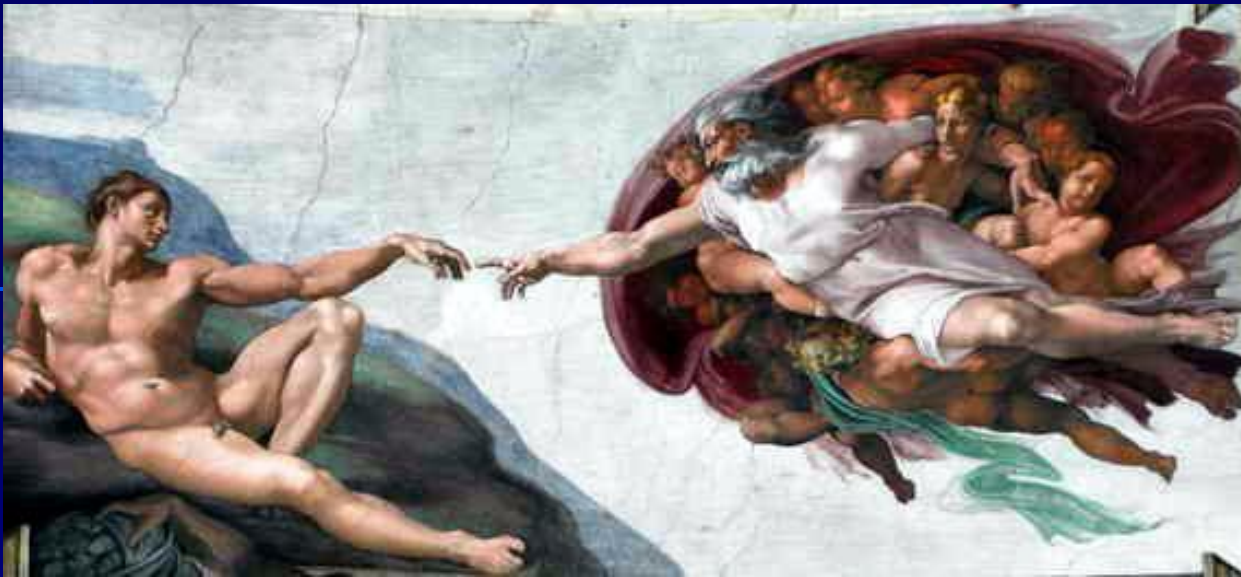
■
План:

1. ОСНОВНІ РИСИ ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВОЇ ДУМКИ ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОГО СЕРЕДНЬОВІЧНОГО СУСПІЛЬСТВА
2. Право і релігія:
 - А) ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ ПОГЛЯДИ АВГУСТИНА
 - Б) ВЧЕННЯ ФОМИ АКВІНСЬКОГО ПРО ДЕРЖАВУ І ПРАВО
 - В) СЕРЕДНЬОВІЧНІ ЄРЕСІ
 - Г) ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВЕ ВЧЕННЯ МАРСИЛІЯ ПАДУАНСЬКОГО
- 3 СЕРЕДНЬОВІЧНА ЮРИДИЧНА ДУМКА
4. ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ ПОГЛЯДИ Н. МАКІАВЕЛЛІ
5. ФІЛОСОФСЬКІ І ПРАВОВІ ІДЕЇ РЕФОРМАЦІЇ
6. БОДЕН І ЙОГО ВЧЕННЯ ПРО ДЕРЖАВУ
7. ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ ІДЕЇ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЦІАЛІЗМУ XVI—XVII СТ.

**1. Основні риси
філософсько-правової
думки
західноєвропейського
середньовічного
суспільства**

Середньовіччя: V— XVI ст.

- 1. Перший — **ранньофеодальний (кінець V — середина XI ст.)**; феодалізм тільки ще консолідується й встановлюється як нова суспільно-економічна формація; у рамках даного етапу державність спочатку організується у великі, але дуже слабо інтегровані в єдине ціле монархії, а потім розпадається на конгломерати роздроблених політичних утворень.
- 2. Другий етап - пора **розвитку феодального ладу**, фаза його розквіту (**середина XI - кінець XV ст.**); для цього періоду типові централізовані станово-представницькі монархії.
- 3. Третій - **пізнє середньовіччя (кінець XV - початок XVII ст.)**; час заходу, занепаду феодалізму і зародження капіталістичних суспільних відносин; державність на цьому, останньому етапі феодальної формації будується по перевазі як абсолютна монархія. Це період Відродження і Реформації.

- **Сильний вплив на філософсько-юридичну думку здійснила християнська релігія і римо-католицька церква**

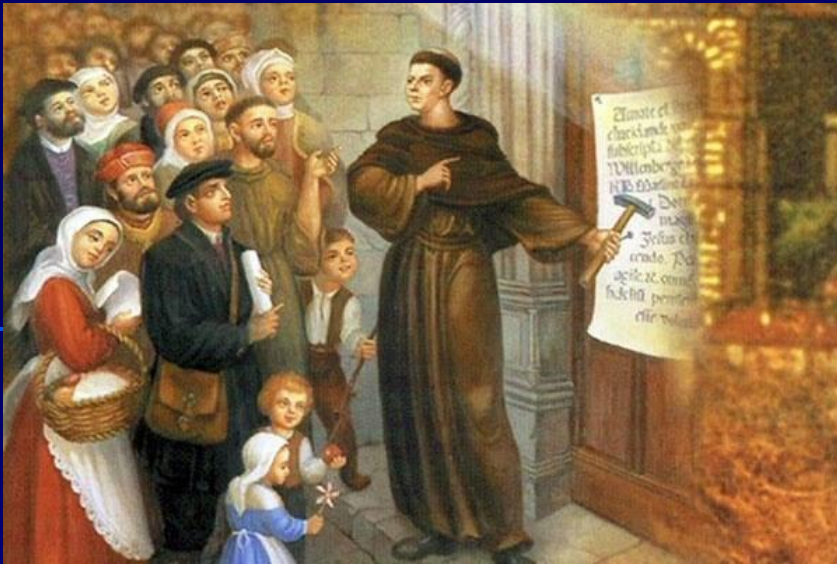
- Протягом усієї історії західноєвропейського середньовіччя йшла запекла боротьба між римо-католицькою церквою, папством і світськими феодалами (у першу чергу монархами) за чільну роль у суспільстві. Відповідно й однією з **центральных проблем** тодішнього політично-юридичного знання виявилось питання про те, **яка влада (організація) повинна мати пріоритет: духовна (церква) чи світська (державна).**

- доктрина "двох мечів"- XII-XIII ст.,
- Засновники церкви мали два мечі. Один вони вклали в ножни і залишили при собі
- Інша церква вручила правителям, щоб ті могли вершити земні справи. Самій церкві використовувати оголений меч, тримати криваву зброю не личить. Однак вона пускає його в хід, але за допомогою правителів, що наділяються церквою правом веліти людьми і карати їх. Як стверджували богослови, правитель є слуга церкви, службовець їй у таких справах, що неварті духовної особи.

- Розвиваються ідеї античної філософсько-правової думки.
- **До числа подібного роду ідей варто віднести, зокрема, уявлення про державу як про деякий організм, положення про правильну і неправильну державну форми і про їхній круговорот, ідею природного права як норми, що випливає з природи речей, положення про високу значимість закону для устрою нормального державного життя й ін.**

- **Відродження** - період кризи римсько-католицької церкви й ортодоксальної релігії, що захищається нею, формування антисхоластичного типу мислення, гуманістичної культури, мистецтва і світогляду.

- **Реформація** - релігійний за формою і буржуазний по соціальній природі рух проти феодалного ладу, виступ проти католицизму, що захищав цей лад.

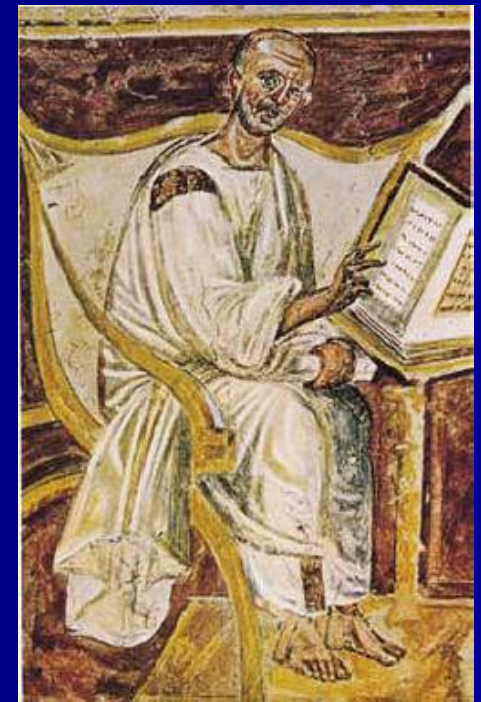
- Для Відродження і Реформації характерні такі загальні моменти, як: **ламання феодальних і виникнення ранньокапіталістичних відносин, посилення авторитету буржуазних прошарків суспільства, критичний перегляд (в окремих випадках — заперечення) релігійних вчень**

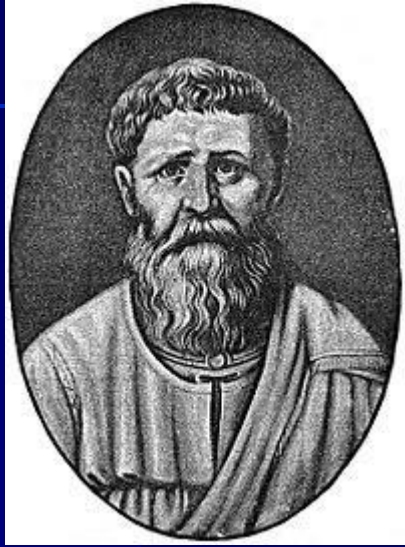
- У боротьбі із середньовічною консервативно-охоронною ідеологією виникла система якісно інших соціально-політичних поглядів. Її серцевиною зробилася думка про **необхідність утвердження самоцінності особи, визнання гідності й автономії всякого індивіда, забезпечення умов для вільного розвитку людини, надання кожному можливості власними силами домагатися свого щастя.**

- У світорозумінні Відродження вважалося, що **доля людини повинна визначатися не її знатністю, походженням, званням, конфесіональним статусом, а винятково його особистою доблестю, виявленою активністю, шляхетністю в справах і помислах.**
- Набула актуальності теза про **служіння загальному добробуту, що можливо в державі з республіканським устроєм, що спирається на принципи рівності (ліквідовані станові привілеї і обмеження) і справедливості.**

Право і релігія

- Філософсько-правові погляди
Августина

- **Аврелій Августин (354—430 р.)** — один з відомих ідеологів християнської церкви і західної патристики. Ставши християнином(у 387 р.), він узяв діяльну участь у цькуванні “єретиків”. З 395 р. і до кінця життя він — єпископ Гіппону (Північна Африка). Був плідним автором, розробив основні положення християнської філософії. Його філософські і правові погляди викладені в роботах **“Про град Божий”**, **“Про вільну волю”** і ряді інших творів.

- Соціальні, державні і правові установи з'являються як наслідок гріховності людини. У роботі "Про град Божий" він відзначає, що "великий злочин" Адама й Єви, від яких походить весь людський рід, призвів до того, що "змінилася до гіршого сама людська природа і передана нащадкам винною гріху і неминучій смерті". Сама ця гріховність визначена задумом бога-творця, що наділив людину вільною волею, тобто здатністю **жити по-своєму, по-людські, а не по-божому**. При цьому саме бажання людини жити не "по людині", а "по Богу" породжується лише божою благодаттю, що посилається тільки "обраним".

- Розділяв людський рід за всіх часів його існування на два розряди (що живуть по людині і живуть по богу). **Гріховність земного державно-правового життя полягає у пануванні "людини над людиною"**.
- **Причина зла, відповідно до Августина, полягає у вільній волі. Бог не відповідає за зло.**

- У своєму трактуванні історичної еволюції Августин виділяє **шість періодів у житті людства**: **дитячий період, дитинство** (час, коли розвивається пам'ять), **юність** (зародження "нижчого розуму", моральної свідомості), **зрілість** (поширення релігійної свідомості), **початок старості** (час, коли душа осягає бога). Таким чином, торжество релігійного початку Августин відносив до зрілого і пізнього віку людства, за аналогією з моральним дорослішанням окремої людини. Останній період історичного руху до торжества християнства — це, відповідно до Августина, час від народження Христа і до другого його пришествя.

- З приводу визначення держави в Цицерона Августин зауважує, що воно більше підходить для визначення церкви: **союз людей тільки тоді ґрунтується на праві, коли він ґрунтується на справедливості**. Римляни як язичники, по його оцінці, не були народом і державою в справжньому сенсі, тому що не знали істинної справедливості: ігноруючи єдиного бога, вони ігнорували і справедливість.

- Форми правління розрізняються Августином у залежності від тих обов'язків, що покладаються на верховну владу. Головними серед них він вважає моральні і релігійні обов'язки, зокрема **повагу до бога і повагу до людини**. На противагу аристотелівській традиції він не виявляє інтересу до переваг, чи навпроти, незручностей тієї чи іншої форми правління. В центрі його уваги – прояви аморальності, несправедливості і жорстокості.

- З цієї позиції він дає нове тлумачення термінів античних філософів. Несправедливого правителя, як і несправедливий народ, він іменує **тираном**, несправедливу аристократію — **клікою**. Держава, у якій ігнорується право (як утілення справедливості), з'являється в його оцінці як **загибла держава**. **Якщо в державі зберігаються справедливість і повага до релігії, то усі форми правління, так само як авторитет і повноваження влади, стають гідними того, щоб їм підкорятися.**

- Незважаючи на появу християнізованих держав, Августин не ототожнює християнську громаду і державу, град божий і церкву. Розвиваючи **ідею верховенства церкви над державою**, Августин, виходячи з політичної реальності свого часу, часто іменує церкву бранкою, що змушена зносити недосконалості, що нав'язуються їй людською владою законів, але в той же час **визнає право держави на підтримку церкви і втручання в боротьбу церкви проти єретиків чи релігій-суперниць.**

- **В обов'язки християн стосовно християнського правителя ставиться лояльність, а в обов'язок церкви — бути наставницею в цивільних чеснотах і в проповіді духу “братерства”.**

- У процесі обґрунтування і проповіді своїх теологічних поглядів Августин найчастіше звертається і до правових питань. При цьому основне значення в його підході до права займають міркування про висхідний до бога **нерушимий вічний закон**, що діє й в галузі людських відносин.

- **Вічний закон як вираження божественного розуму і волі визначає природний порядок і, отже, природне право. Тим самим природне право у вченні Августина зводиться до бога і носить теономний характер.**

- **Августин, поділяючи уявлення ряду попередніх "язичеських" мислителів (Платона, Цицерона й ін.) про природно-правовий принцип як відплати кожному що йому належить, у той же час піддавав цей принцип християнсько-теологічній переробці, оскільки саме християнський бог виступає в нього джерелом цього правового принципу.**

- З цих позицій він розходиться і з Цицеронівською характеристикою народу як об'єднання багатьох людей, зв'язаних між собою "згодою в питаннях права" і "загальним правопорядком".
- **У язичеському суспільстві й у язичеських народів, відповідно до Августина, Бог не відплачує кожному що йому належить, і там, отже, немає ні справжнього права і закону, ні народу як правової спільності.**

- **Августин критикував людську владу, але у той же час визнавав за "обраними" (громадянами небесного граду) право панування над грішниками й у принципі над усіма своїми супротивниками, яких вони в стані будуть перемагати в "справедливій війні", що ведеться по всевишньому "дозволу чи вказівці".**

- **Різниця між провинами і злочинами** проводиться

Августином у такий спосіб: “Коли неприборкана пристрасть псує душу і тіло — це провина; коли вона діє на шкоду іншому — це злочин”.

- **Покарання ніколи не є зовнішньою сваволею**, оскільки справедливе покарання, відповідно до Августина, уже заключено в самій провині і неминуче впливає з неї. Делікатне питання про те, **як праведники повинні відноситися до вже існуючих держав і законів у різних народів**, Августин вирішує в дусі компромісу з "земним світом" на умовах "шанування єдиного найвищого і щирого Бога". При цьому розходження в законах, вдачах і встановленнях вже не мають принципового значення.

- Вчення Августина користалося великим впливом ще в стародавності. Римо-католицька церква широко використовувала його положення для обґрунтування своїх теократичних уявлень і претензій на владу. **За заслуги перед церквою Августин був названий Блаженним.**

Вчення Фоми (Томи) Аквінського про державу і право (лат. *Thomas Aquinas*;

- **Вершини могутності як у політичному, так і в духовному житті середньовічної Європи папство досягло в XIII ст. Тоді ж завершилося створення системи схоластики — католицької теології, орієнтованої на виправдання постулатів віри засобами людського розуму.**

- У її побудові надзвичайно велику роль зіграв домініканський чернець, учений-богослов **Фома (Хома) Аквінський** (Аквінат) **(1225—1274)**, чиї твори з'явилися свого роду енциклопедією офіційної церковної ідеології Середніх віків. Поряд з масою інших предметів, трактуємих у цих творах, Фома стосується, звичайно, і питань держави, закону, права. Про них мова йде в праці **“Про правління володарів” (1265—1266 р.)**, у творі **“Сума теології” (1266—1274 р.)** і в інших роботах.

- У своїх творах вчений-богослов **намагається пристосувати погляди Аристотеля до догматів католицької церкви** і таким шляхом ще більш зміцнити її позиції.
Уявлення Фоми Аквінського про державу — перша спроба розвинути християнську доктрину держави на базі аристотелевської “Політики” (що була перекладена на латинську мову і увійшла в науковий обіг лише наприкінці 1250-х рр.).

- Від Аристотеля Фома запозичив думку про те, що людина по природі є “тварина товариська і політична”. У людях споконвічно закладене прагнення об'єднатися і жити в державі, тому що індивід поодинці задовольнити свої потреби не може. По цій природній причині і виникає політична спільність (держава).

- **Процедура ж встановлення державності аналогічна процесу створення світу богом. Діяльність монарха схожа з активністю бога.** Перш ніж приступити до керівництва світом, бог привносить в нього чіткість і організованість. Так і монарх спочатку засновує і влаштовує державу, а потім починає керувати нею.

- **Мета державності — “загальне благо”,** забезпечення умов для гідного, розумного життя. На думку Фоми, реалізація даної мети припускає **збереження феодально-станової ієрархії, привілейоване становище наділених владою осіб і багатіїв, виключення зі сфери політики хліборобів, дрібних ремісників і торговців, дотримання всіма запропонованого богом обов’язку коритися вищому стану — правителям, що уособлюють собою державу.**

- Захист інтересів папства і підвалин феодалізму методами схоластики породжувала певні труднощі. Наприклад, логічне тлумачення тези “усяка влада від Бога” допускало можливість абсолютного права світських феодалів (королів, князів і ін.) на керування державою, тобто дозволяло звертати цю тезу проти політичних амбіцій римсько-католицької церкви. Хома **прагнув підвести базу під втручання духовенства в справи держави і довести перевагу духовної влади над світською.**

- Добрим правителем він вважав того, який дотримується завітів бога, велінь римсько-католицької церкви як єдиної влади на землі, що представляє волю Христа. Наскільки дії правителя відхиляються від волі божої, настільки вони суперечать інтересам церкви, настільки піддані вправі, з погляду Хоми, робити цим діям опір.

- Тиранію Хома відмежовував від **монархії**, що оцінював як **кращу форму правління**.
- Хома Аквінський, що ретельно вивчав Аристотеля, мав, звичайно, достатнє поняття і про інші політичні форми: аристократію, олігархію, демократію, змішане правління. Але серед усіх їх у якості вищої їм відзначалася **монархія**.

- Причому він розрізняв **два різновиди монархічного устрою** — **абсолютну монархію і монархію політичну**. У порівнянні з першою друга, на погляд Хоми, володіє безліччю безсумнівних переваг. **У ній вагому роль грають великі феодали (світські і духовні, “князі церкви”)**. **Влада правителів в ній залежить від закону і не виходить за його рамки**. До цього другого різновиду монархії схилилися ідеологічні симпатії Хоми.

- Хома широко застосовував категорію **“закон”** для пояснення різних явищ, властивих політичному суспільству. Він **розробив особливу теорію закону**. Відповідно до Хоми Аквінського, усі закони зв'язані між собою відносинами субординації.

- Піраміду законів вінчає **вічний закон** — **універсальні норми, загальні принципи божественного розуму, що керує всесвітом. Вічний закон тотожний Богу; він існує сам по собі, і від нього походять інші види законів. Насамперед — природний закон, що є не що інше, як відображення вічного закону в людському розумі, у свідомості мислячих істот.**

- **Природний закон наказує прагнути до самозбереження і продовження роду, зобов'язує шукати істину (бога) і поважати гідність людей.**

- Конкретизацією природного закону служить людський (позитивний) закон. Його призначення – силоміць і страхом примушувати людей (які по природі недосконалі) уникати зла і досягати добра. На відміну від закону природного людський (позитивний) закон — це імператив з мінливим змістом.

- **Норми людського закону можуть бути в різних країнах дуже несхожими. Те, у чому вони виявляються однаковими, утворює “право народів”. Специфічне в них інтегрується в “право громадян” кожної окремої держави. Легко помітити, що ці міркування Хоми Аквінського повторюють уже знайомі нам конструкції римських юристів.**

- Говорячи про людський (позитивний) закон, Хома Аквінський фактично вів мову про феодальне законодавство. Класово-політичний підтекст сполучення людського закону — через закон природний — із законом вічним цілком ясне: законодавство феодальних держав слід дотримувати в принципі настільки ж неухильно, як вказівки божественного розуму.

- Хома Аквінський заперечував значення людського (позитивного) закону саме як закону за тими актами світської влади, що суперечили закону природному. Для нього не були законами людські установи, що суперечили потребам самозбереження, сімейного життя і виховання, пошуку істини (бога) і гідному спілкуванню людей.

- Нарешті, ще один вид закону — **божественний**. Він даний у Біблії і необхідний по двом причинам. По-перше, **людський (позитивний) закон не здатен цілком винищити зло.**
- По-друге, **через недосконалість людського розуму люди самі не можуть прийти до єдиного уявлення про правду;** допомогти їм досягти його і покликане таке авторитетний в очах християн посібник, як Біблія.

- Ретельність Хоми Аквінського була оцінена римсько-католицькою церквою, що присвоїла йому титул "ангельського доктора". У 1323 р. його зараховують до лику святих, а в 1879 р. схоластична система Хоми проголошується папою Левом XIII "єдиною щирою філософією католицизму". Це кладе початок неотомізму.

Середньовічні єресі

- Експлуатація і насильство, сваволя і нерівність, що мали місце в Середні віки, викликали протест пригноблених. При домінуючому положенні релігії в суспільній свідомості середньовіччя такий класовий протест не міг не мати релігійного підґрунтя. Він прийняв у Західній Європі форму різних відхилень від доктрини і практики римсько-католицької церкви, папства. **Течії, опозиційні або прямо ворожі офіційному віровченню, отримали назву єресей.**

- **У XI—XII ст. відбувся підйом єретичних рухів.** У них стали брати участь вже досить значні групи людей. Районами їхнього поширення стали Північна Італія, Південна Франція, Фландрія, подекуди Німеччина — місця інтенсивного розвитку міст. **У XI-XIII ст. потік опозиційних єретичних рухів не був строго диференційований по соціально-станових ознаках.** Пізніше, у XIV—XV ст., чітко виділилися в самостійні течії плебейсько-селянські і бюргерські (міські) єресі.

- **богомільство** (Болгарія, X—XIII ст.). Богомільське вчення відображало настрої болгарських селян, що закріпачувались, які **виступили проти феодално-церковної експлуатації і національного гноблення країни Візантійською імперією**. Опозиційний характер згаданим ересям додавала насамперед **гостра критика сучасної їм офіційної християнської церкви**. Різко засуджувалися її ієрархічна структура і пишна обрядовість, неправедно нажиті нею багатства, пороки священнослужителів, що зіпсували, по переконанню єретиків, справжнє вчення Христа.

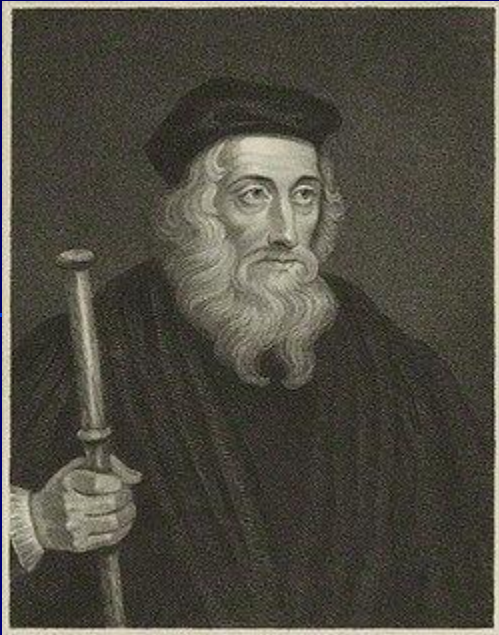
- Ці єресі, як правило, таврували встановлення і підсилення нерівності, (особливо майнової), відкидали власність, осуджували наживу. Деякі єресі заперечували не тільки офіційну церкву і її інститути; вони заперечували також державність, весь лад соціального життя.

- Програми єретичних рухів, що виразили інтереси самих знедолених, плебейсько-селянських мас, **закликали віруючих повернутися до ранньохристиянської організації церкви.** Біблія стала в руках єретиків грізним і могутнім знаряддям у їхній боротьбі проти римсько-католицької церкви. Тоді остання просто-напросто заборонила мирянам (булла папи Григорія IX, 1231 р.) читати головну книгу християнства.

- **Маніхейство.** Маніхеї оголошували весь тілесний світ (природно-космічний і соціальний, людський) породженням диявола, споконвічним втіленням зла, що заслуговує лише презирства і знищення. Подібне відношення до світу в цілому, так само як і віднесення ідеалу до минулого, спотворювало дійсні суспільно-політичні потреби народних мас того часу; і послабляло притягальну силу єретичних рухів.

- Як уже було сказано, у XIV-XV ст. у загальному потоці опозиційних єретичних рухів чітко вимальовувалися **дві самостійних течії: бюргерська і селянсько-плебейська єресі**. Перша відбила суспільно-політичні інтереси заможних шарів городян і соціальних груп, що примикали до них. Бюргерська єресь тісно стикалася з бюргерськими концепціями держави, у яких теоретично **осмислювалася назріла потреба утворення єдиної національної державності**. політичний лейтмотив цієї єресі — **вимога “дешевої церкви”, що означало наголос на скасування стану священиків, ліквідацію їхніх привілеїв і багатств, повернення до простого ладу ранньохристиянської церкви**.

- Видні представники бюргерської єресі — доктор богослов'я і професор Оксфордського університету в Англії **Джон Уікліф** (1324—1384) і чеський теолог **Ян Гус** (1371—1415).

- Дж. Вікліф наполягав на незалежності англійської церкви від римської курії, заперечував принцип непогрішності пап і заперечував проти втручання церковних кіл у справи держави. Разом з тим він відхиляв зрівняльні гасла селянсько-плебейських ідеологів, рахуючи наявну приватну власність і розподіл суспільства на стани висхідними до Бога.

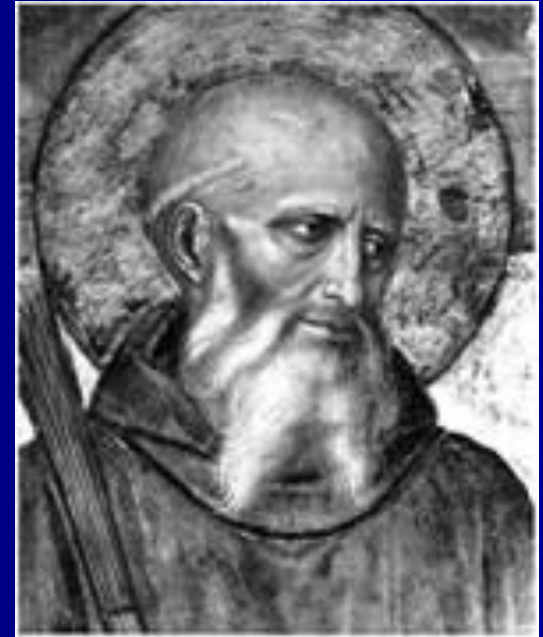

Ян Гус був послідовником Дж. Уікліфа. Зміст проповідей Я. Гуса збігався з мотивами національно-визвольної боротьби широких мас Чехії проти німецьких феодалів. Ідейні платформи Дж. Уікліфа і Я. Гуса мало відрізнялися друг від друга.

- Частина бюргерських єресей, наприклад, увійшла в духовний арсенал бюргерсько-церковної Реформації XVI в. Чимало елементів селянсько-плебейських єресей, у свою чергу, увійшло, включилося в ідеологію революційних мас, що брали участь у ранніх буржуазних революціях XVI—XVII ст. в Німеччині, Голландії та Англії.

Філософсько-правове вчення Марсилія Падуанського

- ректор Сорбоннського університету *Марсилій Падуанського* (1280-1343). За свої погляди Марсилій Падуанський 1327 р був відлучений від Церкви і оголошений єретиком.
- Від інквізиції його врятувало лише заступництво Людвіга IV Баварського, німецького короля, який став в 1328 імператором Священної Римської імперії німецької нації.

- У XI-XIII ст. у Західній Європі відбувався швидкий ріст продуктивних сил. Він значно пожвавив спілкування й торгівлю, обумовив активний розвиток міст і ремесел у них, прискорив формування внутрішнього ринку в країнах регіону. Закономірно стала складатися суспільна група, яку утворила заможна верхівка бюргерства: купці і банкіри, підприємці, власники майстерень, керівники цехових корпорацій, заможні ремісники тощо. Ця суспільна група мала велику потребу в усуненні всякого роду міжусобиць, які підривали елементарний порядок у державі, у твердому централізованому керуванні, що могло гарантувати від примх і свавілля різних феодалів. Задоволення таких потреб вона пов'язувала з королівською владою і тому почала тяжіти до неї і всіляко підтримувати її. Одне з найбільш розроблених політично-юридичних обґрунтувань цієї орієнтації бюргерства дав **Марсилій Падуанський (біля 1275-біля 1343)**.

- У своєму великому творі **“Захисник світу”** (1324— 1326 р.) Марсилій Падуанський **покладає на церкву відповідальність за всі лиха і нещастя світу**. Вони є поправимими, якщо тільки надалі церковники будуть займатися винятково сферою духовного життя людей. **Церква повинна бути відділена від держави і підлегла світській політичній владі.**

- **Влада і держава, що її представляє, виникли, як вважав Марсилій Падуанський, у процесі поступового ускладнення форм людського співжиття. Спочатку родини в ім'я загального блага і з загальної згоди з'єднуються в роди, роди - у племена. Потім таким же шляхом і в ім'я тієї ж мети консолідуються міста; завершальна стадія — поява держави, що базується на загальній згоді всіх її членів, що мають на меті їхнє загальне благо. У цьому описі походження і природи держави легко розпізнати сліди відповідних аристотелівських ідей.**

- Марсилій Падуанський відстоював дуже сміливу (по тим часам) тезу про те, що **істинне джерело всякої влади — народ**. Від нього виходить як влада світська, так і духовна. Тільки він один — носій суверенітету і **верховний законодавець**. Правда, під народом Марсилій Падуанський розумів аж ніяк не все населення держави, а лише кращу його частину.

- Якою глибокою залишалася в XIV в. переконаність у природній нерівності людей, говорить той факт, що і Марсилій Падуанський поділяв членів суспільства на дві категорії: вищу і нижчу. Вища (військові, священики, чиновники) служить загальному благу; нижча (торговці, хлібороби, ремісники) піклується про свої приватні інтереси.

- Державна влада діє насамперед за допомогою видання законів. Вони є веліннями, які підкріплені погрозою реального покарання чи обіцянкою реальної нагороди. Цим закони держави відрізняються від законів божих, які супроводжуються обіцянками нагород чи покарань у загробному житті. Право видавати юридичні закони має народ.

- Виходячи з політичної практики італійських міст-держав того періоду, Марсилій Падуанський конкретизує і наголошує, що створювати закони повинні найбільш заслужені виконувати подібну місію люди, обрані народом. Закони обов'язкові як для самого народу, так і для тих осіб, що їх видають.

- **Необхідність забезпечення такого стану речей, при якому пануючі неодмінно були б зв'язані тими ж законами, що вони самі видають.**

- Марсильй Падуанський одним з **перших став проводити чітке розрізнення законодавчої і виконавчої влади держави**. При чому він наголошував, що **законодавча влада визначає компетенцію й організацію виконавчої влади**. Остання взагалі діє завдяки тому авторитету, яким її наділяє законодавець, і покликана строго дотримуватися рамок закону. Ця влада може бути мати різні форми. Але в будь-якому випадку вона повинна здійснювати волю законодавця — народу.

- Узагальнюючи досвід функціонування політичних інститутів, що існували в багатьох сучасних йому італійських республіках, Марсилій Падуанський важливе місце відводив **принципу виборності і підбору посадових осіб держави всіх рангів.**

- Навіть в умовах монархії, що здавалася йому найкращим державним устроєм, повинний був діяти цей принцип. Монарх, що обирається, думав Марсилій Падуанський, як правило, найбільш придатний правитель, а тому виборча монархія набагато переважніше монархії спадкоємної.

- В історії філософсько-правових учень твір “Захисник світу” — яскраве явище. В ньому Марсилій Падуанський без натяків і доказово **відстоював самостійність держави (її незалежність від церкви)** у питаннях, пов'язаних з організацією публічної влади. Його думки про народ-суверен, про співвідношення законодавчої і виконавчої влади, про обов'язковість закону для всіх осіб у державі (у тому числі і для правителів) і т.п. позитивно вплинули на формування в епоху Відродження й у новий час уявлень про демократичний політичний лад суспільства.

- Метою *божественного закону* є вічне спасіння, досягнення вічного блаженства. Зміст його полягає у визначенні відмінності між гріхами та заслугами перед Богом. Виконання божественних встановлень здійснюється обіцянками нагород і покарань в загробному житті, де суддею є Христос

- Мета *людського закону* - "хороше життя на землі", пов'язана з досягненням справедливості і загального блага, забезпеченням міцності і твердості світської влади. Зміст *людського закону* полягає в розрізненні правомірного і неправомірного на основі принципу справедливості. Дотримання *людського закону* забезпечується примусом, загрозою реального покарання або обіцянкою реальної нагороди.

. Середньовічна юридична думка

- Юриспруденція, що настільки пишно розквітла в античному Римі і потім своєрідно була продовжена візантійськими правознавцями, відродилася в Західній Європі в XII ст. Початок цьому процесу поклав **Ірверій** (1065—1125), який заснував школу глосаторів у *Болоньї*.

- Метою цієї школи було вивчення по першоджерелах власне римського права без домішків інших юридичних норм. Інтерес до римського права стимулювали насамперед обставини суцільно практичні. Як тільки промисловість і торгівля активізували господарську діяльність, розвили далі приватну власність, майновий оборот, було відновлено і знову одержало силу авторитету ретельно розроблене римське приватне право. Потреби розвитку феодальної державності обумовили той факт, що в деяких відносинах рецепції піддалося і публічне право Древнього Рима.

- У західноєвропейському середньовіччі крім римського права діяло також право канонічне (церковне) і звичайне. Кожна з цих трьох галузей права мала своїх прихильників. Прихильники римського права (що отримали назву "легісти") не обмежувалися одним тільки його вивченням і коментуванням, але займалися ще і тим, що пристосовували його до економічних і політичних змін, що об'єктивно відбувалися у феодальному суспільстві.

- Легісти були **супротивниками системи привілеїв**. Так, вони домоглися, наприклад, одержання особами з бюргерського стану легальної можливості купувати нерухомість (у тому числі маєтки феодалів). Багато було зроблено ними для того, щоб вилучити **правосуддя** з рук окремих сеньйорів, римсько-католицької церкви і **зосередити його в руках королівської, загальнодержавної влади**. У своїй підтримці правителів, які боролись із сепаратизмом феодалів і домаганнями папства на світську владу, юристи розглянутого напрямку доходили до **виправдання абсолютизму і визнання волі монарха силою більш високої й авторитетний, ніж право**.

- Прихильники звичайного права теж були союзниками королівської влади. Однак у них у цілому не було наміру вважати цю владу абсолютної і підкоряти їй закон. На їхню думку, **обов'язок правителя — коритися закону, що стоїть над ним.**

- Закони ж, яких правителю слід дотримуватись при керуванні державою, варто створювати не одноособовим велінням монарха, а з врахуванням думок магнатів і народу. Прихильники звичайного права активно **збирали, вивчали і систематизували юридично значимі норми**, традиції, звичаї, що спонтанно зароджувалися в суспільному житті, створювалися судовою практикою. Деякі з них висували прогресивні соціально-політичні

- Інші суспільно-політичні позиції займали правознавці, що віддавали перевагу **канонічному праву**, що регулювало відносини як усередині самої церковної організації, так і між церквою і мирянами. **Юристи цього напрямку намагалися вибудувати єдиний і ефективний (по їхніх поняттях) правовий комплекс, поєднуючи в ньому ряд положень Біблії, рішення церковних соборів, витяги з папських енциклік і булл, уривки з праць “батьків церкви”, деякі норми римського і звичаєвого права.**

- Перший звід канонічного права — “кодекс Граціана” — склав у XII в. чернець **Граціан**. Теоретичною посилкою канонічного права служило представлення про те, що **церква законно має юрисдикцію судити і вершити справи, що носять не тільки морально-релігійний, але і чисто світський характер.**

- Правова свідомість середньовічного суспільства була повернена в минуле: давно минуле бачилось ідеальним станом, древні порядки шанувалися як зразки для наслідування. Тому навіть фактичне відновлення системи юридико-нормативного регулювання сприймалося як бажане і необхідне повернення до старих правил. Однак яким би образом суб'єктивно ні розцінювали самі середньовічні юристи свою практичну і теоретичну діяльність, об'єктивно вона (за деякими виключеннями) сприяла прогресу законодавства, збагачувала філософсько-правове знання.

Філософсько-правові погляди Н. Макіавеллі

- **Ніколо Макіавеллі (1469—1527)**. Великий знавець античної літератури, дипломат і політик (зокрема, перебував 14 років роботи на посаді секретаря Флорентійської республіки), він увійшов в історію філософсько-юридичної думки як автор ряду чудових праць: **“Державець” (1513)**, **“Міркування про першу декаду Тита Лівія” (1519)**, **“Історія Флоренції” (перше видання— 1532)** і ін.

- Найбільший слід у розвитку світової філософської думки залишив макіавелівський «Державець» («Володар»).
- При першому ознайомленні з ним виявляється трактатом (скромним за обсягом) про роль, місце і значення правителя, глави держави в Італії і Європі XVI в. Більш уважне його вивчення показує: у людських якостях і поведінці правителя Макіавеллі на свій лад розкриває риси, закономірності політичної діяльності самої держави.

- Світоглядна позиція Макіавеллі практично виключає релігійну точку зору. Головний авторитет для нього — досвід історії. Макіавеллі виводить новий, власне кажучи не відомий ні античним письменникам, ні мислителям середньовіччя, **закон: політичні події, зміни в державі, зміна його форм відбуваються не з волі божій, не по примсі чи фантазії людей, а відбуваються об'єктивно, під впливом реального ходу речей.**

- мало уваги приділяє етичним проблемам і взагалі етиці. Головним для нього є з'ясувати: **“якими способами правителі можуть керувати державами й утримувати владу над ними”**. Насамперед, думає Макіавеллі, **створенням міцного фундаменту влади**. Основою влади у всіх державах є гарні закони і гарне військо. Таким чином, у **Макіавеллі опорою законів (так само, як опорою державної влади) є армія, збройна сила**. Про право, справедливість і т.п. мови немає.

- Є ряд політичних прийомів, за допомогою яких правитель у може досягти вищої своєї мети.
- 1) правитель, “якщо він хоче зберегти владу, **повинний вміти відступати від добра**”.
- 2) Щоб втриматися при владі, розсудливий **правитель не стане зневажати тими пороками, що забезпечують йому благополуччя і безпеку.**
- 3) Не гріх правителю “заради збереження держави” піти проти свого ж слова.

- 4) Оскільки про дії всіх людей судять за результатами, правителі **повинні намагатися зберегти владу і здобути перемогу.**
- 5) Слід **запозичувати з історії все найкраще і найбільш гідне для збереження держави.**
- 6) **Державна влада повинна бути твердою і рішучою;** сприяти цьому покликане — крім всіх інших засобів — її прославлення і звеличування. Для Макіавеллі самозбереження і зміцнення політичної влади практично за будь-яку ціну — домінуючий інтерес державності.

- **Держава виступає монополістом публічно-владних прерогатив.** Вона трактується в "Державці" переважно в значенні апарата, що керує підданими, народом, суспільством. Такий державний апарат містить у собі правителя і його міністрів, чиновників, радників, інших посадових осіб; іншими словами те, що сучасною мовою можна було б назвати центральною адміністрацією.

- Цьому апарату, а вірніше, правителю, що розпоряджається ним, належить публічна влада — право керувати державою на свій розсуд. **правитель не повинний допускати того, щоб політична влада в країні знаходилася ще в чийхось руках; він зобов'язаний концентрувати її всю тільки в себе.**

- Свої симпатії Макіавеллі віддає одноосібно керованим державам.
- Макіавеллі негативно ставиться до того, щоб правитель, приймаючи рішення, був обмежений або волею, зазнавав утиску стороннього інтересу. **Суть влади, самодержавства правителя в тому і полягає, що все в державі визначається лише його власним розсудом.**

- В «Державці» ні слова немає про права народу на керування державою, навіть на мінімальне його включення до самотійного вирішення державних справ. У політичній сфері народу слід бути пасивною масою, зручним і слухняним об'єктом державної влади.

- Стосовно підданих Макіавеллі радить правителю виступати головним чином у якості опікуна народу. Умілий правитель займається наведенням порядку в країні (місті), що виключає здійснення злочинів посадовими і приватними особами. Він захищає підданих від грабежу чиновників, надає скривдженому можливість звертатися до його суду. Забезпечуючи спокій у країні, правитель тим самим підвищує авторитет верховної (тобто своєї) влади.

- Набір благодіянь, що йдуть від держави до підданих, вузький. Військові і поліцейсько-охоронні міри (забезпечення зовнішньої безпеки, усунення внутрішнього безладдя), підтримка ремеслам, землеробству і торгівлі — от майже й усі. У цьому наборі немає, наприклад, місця гарантованим правам і свободам підданих, особливо політичних.

- Макіавеллі схильний вважати, що піддані не дуже зацікавлені у володінні такими правами і свободами. Людей хвилює не їхня відсутність, а насамперед можливість зберігати в недоторканості свою власність. Вони в стані, думає Макіавеллі, змиритися з втратою свободи, престижу, влади (впливу), але ніколи і нікому не простять втрату майна.

- Макіавеллі прекрасно усвідомлює, що неодмінною умовою здійснення політичної влади є згода з нею підданих. Він буквально закликає правителя ні в якому разі не викликати на себе їхньої антипатії: Завойовувати прихильність народу — от його завдання. Йому слід “вжити заходів для того, щоб громадяни завжди і при будь-яких обставинах мали потребу в ньому.

- Яким чином домогтися від підданих того, щоб вони діяли відповідно волі правителя і щоб його влада в країні (місті) здійснювалася нормально? Згідно Макіавеллі, є два **способи досягнення покори**. Перший— любов до правителя. Другий — страх перед ним. Надійніше вибирати “страх” і підтримувати його “погрозою покарання, яким неможливо зневажити”.

- У “Державці” від погрози покарання, що підтримує в людях страх перед державою, до самого покарання, розправи відстань майже непомітна. Правитель, щоб змусити своїх підданих безмовно коритися йому, не повинний зневажати найсуворішими, нещадними карами. Жорстокість припустима не тільки у військовий, але й у мирний час. Наприклад, людей, що зараховуються до ворогів державної влади, небезпечних для неї, правитель вільний просто знищувати. Побоюватися відповідальності йому немає чого. **правителі знаходяться поза юрисдикцією суду.** Їхні рішення, що стосуються справ підданих, повинні бути безповоротними.

- У цій праці домінує, як нам уже відомо, аж ніяк не звеличення високого достоїнства людської особистості, що створює і діє сама для себе. Немає в ньому вільної волі, спрямованої до добра і загального блага; немає міркувань про покликання індивіда до цивільно-моральної діяльності на поприщі політики. У фокусі цього макіавелієвського твору — ідеальний правитель і технологія його володарювання.
- Заслуга Макіавеллі полягає в тому, що він до межі загострив і безстрашно виразив це об'єктивно існуюче співвідношення політики і моралі.

Філософські і правові ідеї Реформації

- У першій половині XVI в. у Західній і Центральній Європі розгорнувся широкий суспільний рух, антифеодальний за своєю соціально-економічною і політичною суттю, релігійний (антикатолицький) за своєю ідеологічною формою. Найближчими цілями цього руху були **“виправлення” офіційної доктрини римсько-католицької церкви, перетворення церковної організації, перебудова взаємин церкви і держави.**

- Усі прихильники Реформації визнавали єдиним джерелом релігійної істини Священне Писання і відкидали католицький Священний Переказ. Усі вони бажали радикального спрощення і демократизації церковного устрою, засуджували погоню церкви за земними багатствами, були проти її залежності від римської курії і т.д.

- У джерел Реформації стояв і найбільшим ідеологом її бюргерського крила був німецький теолог Мартін Лютер (1483—1546). Саме він сформулював ті релігійно-політичні гасла, що спочатку надихнули і згуртували в Німеччині практично всіх поборників Реформації.
- М.Лютер **різко виступив проти селянсько-плебейського, революційного табору Реформації.**

- Один з вихідних пунктів лютерівського вчення — теза про те, що **порятунок досягається винятково вірою**. Кожен віруючий виправдується нею особисто перед богом, стаючи як би священиком самому собі і внаслідок цього не потребуючи послуг католицької церкви (*ідея "всесвященства"*). Лише богу — досконалій істоті — люди зобов'язані (від пап і князів до останнього селянина і плебея) коритися. **Ніхто з людей не має переваги над собі подібними**. Це трактування М. Лютером основоположень християнства в умовах Реформації фактично було чи не першою ранньобуржуазною версією принципу рівноправності.

- М. Лютер розрізняв природне та божественне право. Будучи похідним від волі божої, **природне право** проте **являє собою якісно інший феномен, ніж право божественне**. Світській владі природне право дозволяє керувати лише зовнішньою поведінкою людей, майном, речами. Свобода душі, віра, внутрішній світ людини знаходяться, по М. Лютеру, поза юрисдикцією держави, за межами дії її законів.

- **Він наставляв підданих бути покірними монархам, не повставати проти влади і смиренно зносити завдані нею несправедливості.**

- Система лютерових політично-правових поглядів сприяла насадженню культу держави; **сліпа віра в державу** надовго ставала характерною рисою політичної свідомості, що панувала в Німеччині. Внутрішня релігійність, за яку ратував М. Лютер, не передбачала скільки-небудь серйозної зміни суспільно-політичного ладу тієї пори: не було потрібно скасовувати експлуатацію селян феодалами, ліквідувати абсолютистські режими, усувати духовне поневолення віруючих і т.п.

- **Томас Мюнцер (біля 1490—1525)**
- звернув реформаційний рух у відкриту безкомпромісну боротьбу проти соціальної нерівності, влади князів, засилля церкви. Пік цієї революційної боротьби — Селянська війна в Німеччині (1524—1526 р.).

- Соціальні і філософсько-правові ідеї повсталих селянських мас були найбільше виразно викладені в "**12-ти статтях**" - складався з відносно помірних і конкретних вимог. У ньому, зокрема, говорилося про:
 - **1) необхідність виборності духовних осіб громадами,**
 - **2) обов'язковість скасування кріпосного права,**
 - **3) зменшення розміру податків, і панщини,**
 - **4) усунення сваволі в управлінні і судах і т.д.**

- Зміст "Статейного листа", що вийшов з найближчого оточення Т. Мюнцера, було куди радикальніше. Автори цього листа заявляли, що вкрай тяжке положення народу більше терпіти не можна.
- **1) Усім селянським громадам треба об'єднатися, в "християнський союз і братство",**
- **2) спільно усунути будь-якими засобами (у тому числі і насильницькими) тяготи, створені простим людям духовними і світськими панами.**
- **3) тоді встановиться справедливий суспільний лад; його принципом з'явиться служіння "загальній користі".**

- Думка про те, що **владу варто передати простому народу**, йшла, безсумнівно, від Т. Мюнцера, на думку якого лише знедоленому люду далекі егоїстичні цілі і він прагне до “загальної користі”. Для того щоб скинути “безбожників із трону правління” і висунути на їхнє місце людей нижчих і простих, треба скористатися **мечем**.

- **Жан Кальвін**
(1509—1564). Він опублікував у Швейцарії богословський трактат **“Наставляння в християнській вірі”** (1536 р.). Серцевина кальвінського твору - **догмат про божественне приречення.**

- Згідно з Ж. Кальвіном, бог заздалегідь твердо визначив одних людей до порятунку і блаженства, інших — до погибелі. Люди неспроможні змінити волю бога, але можуть догадуватися про неї по тому, як складається в них життя на землі. Якщо їхня професійна діяльність (її передбачає бог) йде успішно, якщо вони набожні і доброчесні, працьовиті і покірні владі (встановленій богом), виходить, бог благоволить до них.

- **Право опиратися тиранії** Ж. Кальвін визнавав тільки за підлеглими правителю органами влади, церквою, представницькими установами. **Відкрита непокора і скинення тирана припустимі**, на його погляд, лише тоді, **коли** використані всі способи пасивного опору, **вичерпані всі легальні форми боротьби**. **“Найгіршою формою правління”** була для Ж. Кальвіна **демократія**. Перевагу він віддавав олігархічній організації керування державою.

- Відмітна властивість кальвіністської доктрини — **жорстока релігійна нетерпимість**, що укладається в ній, до всяких інших поглядів і вчень, особливо до селянсько-плебейських єресей.

- **Кальвіністська ідеологія зіграла в історії помітну роль.** Вона істотно сприяла здійсненню першої буржуазної революції в Західній Європі — революції в Нідерландах і утвердженню в цій країні республіки. На її основі виникли республіканські партії в Англії, і насамперед у Шотландії. Разом з іншими ідейними течіями Реформації кальвінізм підготував ґрунт для класичного філософсько-юридичного світогляду буржуазії XVII-XVIII ст..

Жан Боден і його вчення про державу

- Жан Боден (1530—1596). Погляди на державу, на шляхи і методи зміцнення централізованої монархічної влади викладені ним у головній його праці “Шість книг про республіку” (1576).

- **Осередком держави в Бодена виступає родина.** По своєму статусі глава родини — прообраз і відображення державної влади. Державність як організація виникає за допомогою договору, і вища її мета не в тому, щоб гарантувати мир всередині спільності і захищаючи спільність від нападу ззовні, піклуватися про істинне щастя індивідів. **Не повинно бути ніяких приводів для виступу проти держави.** Особливо ще і тому, що воно суверенно.

- **Розробка проблеми суверенітету держави** — найбільший внесок Бодена в розвиток філософсько-теоретичного знання. **Абсолютність суверенітету** має місце тоді, коли суверенна влада не знає жодних обмежень для проявів своєї могутності. **Сталість суверенітету** має місце тоді, коли суверенна влада існує незмінно протягом довгого терміну; тимчасова влада, встановлена на якийсь визначений період, не може рахуватися верховною силою. Суверенна влада, по Бодену, є також **влада єдина**. У тому змісті єдина, що її прерогативи належать тільки їй; вона не повинна ці прерогативи поділяти ще з кимось; вона не повинна допускати ніяких органів, що стояли б над нею чи стояли поруч і конкурували з нею.

- Боден виділяє п'ять ознак суверенітету.
- Перший з них — видання законів.
- Другий — рішення питань війни і миру.
- Третій — призначення посадових осіб.
- Четвертий — дія як вищий суд, суду в останній інстанції.
- П'ятий — помилування.

- Видання загальнообов'язкових законів відноситься до основної з ознак суверенітету. Суверен видає закони, але не створює право. Боден строго їх розрізняє, розуміє їхню різноякісність. Право “несе із собою справедливість, а закон— наказ”.

- **По способу здійснення влади** Боден поділяє всі держави на три види: **законні, вотчинні (сеньйоральні), тиранічні**. Законною є та держава, у якій піддані коряться законам суверена, а сам суверен — законам природи, зберігаючи за своїми підданими їхню природну свободу і власність. Вотчинні держави суть ті, у яких суверен силою зброї зробився власником майна і людей і править ними як батько сімейства родиною. В тиранічних державах суверен нехтує природні закони, розпоряджаючись вільними людьми, як рабами, а їхньою власністю — як своєю.

- Кращою, на думку Бодена, є така держава, у якому суверенітет належить монарху, а керування має аристократичний і демократичний характер. Таку державу він називає **королівською монархією**.

- Велика заслуга Бодена полягає у тому, що він у контексті того часу переконливо доводив необхідність державного суверенітету і разом з тим окреслював межі діяльності державної влади і піднімав достоїнство права.

**Філософсько-правові
ідеї європейського
соціалізму XVI—XVII ст.
(утопісти)**

- Томас Мор
(1478—1535)
- **“Утопія” (1516).**

- Твори подібного профілю звичайно починаються з різкої критики соціальних і державно-правових порядків сучасної авторам цивілізації. Їх пронизує ненависть до суспільного устрою, політично-юридичним інституціям, породженим приватною власністю. У ній бачать корінь усіх соціальних зол. Їй ставляться в провину убогість мас, злочинність, усілякі несправедливості і т.д. Т. Мор сверджує в "Утопії", що, поки існує приватна власність, немає ніяких шансів на видужання соціального організму.

- На протывагу тодішньому реальному суспільству Т. Мор малює уявлювану країну (Утопію), що зуміла позбутися приватної власності і супутніх їй пороків і яка зуміла внаслідок цього зажити майже безпроблемним, блаженним життям.

- **В Утопії немає приватної власності. Земля там — власність суспільна. Суспільству належить і уся вироблена в ньому продукція. Вона виробляється сімейно.**

- **Кожна родина займається визначеним ремеслом.**

Сільськогосподарські роботи ведуться на засадах трудової повинності, яку зобов'язані відбувати всі громадяни. Робочий день триває 6 годин. Особливі посадові особи стежать за тим, як працюють утопійці.

- Особливий, антибуржуазний зміст розробка питань влади, держави і права здобуває в рамках такого суспільного руху, яким був утопізм. Саме в XVI-XVII ст. він став займати самостійне і досить помітне місце в розумовому житті європейського суспільства. До проблематики держави, права, влади мислителі-утопісти звертаються в пошуках відповіді на питання про те, якими повинні бути політично-юридичні інститути, здатні адекватно втілити лад, заснований на **спільності власності, без приватної власності, з матеріальною рівністю між людьми, без тиранічних форм правління**. Усередині цього руху, що виражав споконвічні прагнення суспільних низів до соціальної справедливості, склалися і циркулювали дуже різні погляди і уявлення.

- **Люди в Утопії перебувають у статку.** Однак статок цей досягається дуже специфічним образом. По-перше, **примусовим залученням до праці** майже всіх чоловіків і жінок. По-друге (що дуже важливо помітити), **скороченням потреб**, пов'язаних із крайньою невимогливістю утопійців; жителі Утопії задовольняються простим і грубим, притім однаковим для усіх, одягом, невідомі їм ніякі надмірності і розкіш.

- Парадоксальним представляється наявність в Утопії інституту **рабства**. По Т. Морі, у цій ідеальній країні є (і головне — повинні бути) раби, до того ж ще зобов'язані носити кайдани. Рабами ставали військовополонені, злочинці, що відбувають покарання, а також люди, присуджені до смерті в інших державах і викуплені утопійцями. Рабство в Утопії не передається в спадщину, син раба — вільна людина. Та й самі раби могли бути вивільнені зі свого рабського положення.

- Панування суспільної власності, якщо вірити Т. Мору, виключає ті злочини, що скоюються у світі, побудованому на приватній власності. Саме вона є чинником жадібності, егоїзму, усілякого прагненнялюбими засобами збільшити своє багатство. **Злочинність** як така все-таки має місце в Утопії, і боротьба з нею є, по переконанню Т. Мору, одна з головних турбот держави.

- На чолі Утопії стоїть Принцепс, який обирається довічно. Але він може бути зміщений, якщо буде запідозрений у прагненні до тиранії. Інші посадові особи і сенат, що складається зі старих і навчених досвідом громадян, обираються щорічно. Важливі справи в Утопії зважуються принцепсом за участю сенату і народних зборів.

- Краща за Т. Мором форма правління навряд чи може бути віднесена лише до якоїсь однієї традиційної форми: демократичної, олігархічної або монархічної. Це скоріше деяке "змішане правління", якому належало увібрати в себе позитивні риси згаданих вище традиційних форм.

- Томмазо Кампанелла (1568—1639)
- “Місто Сонця” (1602, перша публікація — 1623 р.).

- в “Місті Сонця” прямо і відкрито не займається критикою неприйнятних для нього соціально-економічних і політично-юридичних порядків. Він розповідає про панораму життя міста-держави соляріїв. Спочатку про систему публічної влади в ньому. Вона складається з трьох галузей, за трьома основними видами діяльності: 1) **військова справа;** 2) **наука;** 3) **відтворення населення,** забезпечення його їжею й одягом, а також виховання громадян. Галузями влади керують три правителі, іменовані відповідно: Могутність, Мудрість, Любов. Їм безпосередньо підлегли три начальники, кожний з яких, у свою чергу, розпоряджається трьома посадовими особами.

- Вінчає управлінську піраміду верховний правитель — Метафізик,— глава як світської, так і духовної влади, йому належить право остаточного рішення з усіх питань і спорів. На посаді верховного правителя Метафізик перебуває доти, поки серед соляріїв не з'явиться людина, що перевершує його. Якщо незабаром така людина з'явилася. Метафізик сам зобов'язаний відмовитися від влади на його користь. Метафізик здійснює верховну владу, спираючись на трьох вищих своїх радників, правителів: Міць, Мудрість, Любов. Вони теж мають неабиякий розум, що видаються організаторськими здібностями, високими моральними достоїнствами.

- Ці четверо — єдині з магістратів, що не можуть бути зміщені з волі народу і на взаємини яких між собою народ не робить впливу. Інші начальники і посадові особи, перш ніж потрапити на ту чи іншу офіційну посаду, проходять процедуру обрання.

- У “Місті Сонця”, де **немає більш приватної власності**, землеробство, ремесла і т.д. є справою спільної праці соляріїв, яким відають правителі з підлеглими їм посадовими особами — фахівцями. Спільно зроблене розподіляється справедливо, по мірі необхідності.

- Усе, що солярії потребують, "вони одержують від громади, і посадові особи ретельно стежать за тим, щоб ніхто не отримував більше, ніж йому потрібно". Не тільки забезпечення кожного солярію необхідною часткою матеріальних благ і піклування про його дозвілля, спілкування, здоров'я входять у коло обов'язків посадових осіб "Міста Сонця". Вони також планомірно навчають і виховують членів громади, піклуються про стан їхнього духу.

- Зміст “Міста Сонця” чітко демонструє присутність у ранніх соціалістичних доктринах двох практично несумісних засад. З однієї сторони це – вірна оцінка інтелектуальних, моральних і т.п. достоїнств людини як факторів, покликаних визначати її положення в суспільстві, а з іншої – установки на авторитарність, аскетизм, нехтування окремою людською особистістю, з байдужістю до створення відповідних організаційних і правових умов для її вільного всебічного розвитку.

- Життя соляріїв заздалегідь скрупульозно розписане. Кожний значимий крок громадян “Міста Сонця” спрямовується і контролюється. Домінують інтереси держави, а інтереси приватних осіб — лише остільки, оскільки вони є частинами держави.

- Типова для філософсько-юридичних поглядів соціалістів розглянутого періоду деталь. Справедливо приділяючи пильну увагу питанням законодавства, що повинно утвердитися в державно-організованому суспільстві, в основі якого лежить спільність майна, принцип колективізму, вони оминали питання про права і свободи індивіда, про правові зв'язки громадянина і держави, про систему надійних гарантій таких прав і свобод і т.д. Це, до речі говорячи, дуже характерно і для наступних поколінь соціалістів.

- Література:
- **Філософія права : підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань, С. І. Максимов та ін. / за ред. д-ра філос. наук, проф. О. Г. Данильяна. – Харків: Право, 2009. – 208 с.**
- **Бандура О. О. Правознавство у системі наукового знання. Аксиологічно-гносеологічний підхід / О. О. Бандура. – К. :Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2010. – 272 с.**
- **Нерсесянц В.С. Философия права. Учебник для вузов. – М.: Издательская группа НОРМА–ИНФРА-М, 1998.– 652с.**
- **Бачинин В.А., Панов М.І. Філософія права: Підручник для юрид. спец-тей вищих навч. закладів освіти.– К.: Видавничий дім “Ін Юре”, 2002. – 472с.**
- **Філософія права: Навчальний посібник / Данільян О.Г., Байрачна Л.Д., Максимов С.І.; За ред. Данільяна О.Г. – К.: Юрінком інтер, 2002. – 272с.**
- Иконникова Г.И., Ляшенко В.П. Основы философии права. – М.: ИНФРА-М, Издательство «Весь Мир», 2001. – 256с.
- Філософія права: Навчальний посібник / Біленчук П.Д., Гвоздецький В.Д., Сливка С.С.; За ред. П.Д. Біленчука. – К.: Атіка, 1999. – 208с.
- Бачинин В.А. Философия права: Конспект лекций.– Харьков: Консум, 2002. – 368с.
- Букреев В.И., Римская И.Н. Этика права. – М.: Юрайт, 2000. – 336с.
- Жоль К.К. Философия и социология права. – К.: Юрином Интер, 2000. – 480с.
- Ковлер А.И. Антропология права: Учебник для вузов. – М.: Издательская группа НОРМА–ИНФРА-М, 2002. – 480с.
- Максимов С.И. Правовая реальность: опыт философского осмысления: Монография.– Харьков: Право, 2002.– 328 с.
- Малахов В.П. Философия права. Альбом схем. – М.:ИНФРА-М, 2001. – 118с.
- Нерсесянц В.С. История политических и правовых учений. Учебник для вузов. – М.: Издательская группа НОРМА–ИНФРА-М, 1999.– 736с.
- Сливка С.С. Українська національна філософія права: антологічний ракурс. – Львів: Воля, 2001. – 168с.

Дякую за увагу!